

ВІДГУК

офіційного опонента Тимофесвої Оксани Ярославівни
про дисертацію **Чернової Світлани Василівни**
**«Розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у
процесі підвищення кваліфікації»**

подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність дисертаційної роботи Чернової С.В. зумовлена такими чинниками, як інтенсифікація транскордонних потоків, збільшення потоку іноземних туристів та вимоги європейських стандартів щодо якості безпеки охорони кордонів держави Україна. Процес інтеграції України до Єдиного Європейського простору вимагає кардинальних змін та висуває нові умови до охоронців кордону. Офіцери-прикордонники, перш за все, є захисниками, по-друге, вони першими зустрічають гостей України. Від якості професійного спілкування офіцерів залежить ефективність прикордонного контролю у пунктах пропуску. Більш того, перше враження осіб, які перетинають державний кордон та імідж країни залежить від ефективної комунікації офіцерів-прикордонників. Саме компетентність у спілкуванні дозволяє уникнути конфліктних ситуацій або, у разі виникнення непорозуміння, розумно вирішити таке питання. Компетентна підготовка, в цілому, надає офіцерам можливість якісно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог законодавчої системи України та європейських стандартів. Професійна підготовка офіцерів удосконалюється в процесі службової діяльності та в процесі підвищення кваліфікації.

Посилює актуальність та своєчасність дисертаційного дослідження наданні дисертанткою результати пілотного опитування офіцерів державного кордону щодо їхньої готовності до розвитку комунікативної компетентності у процесі підвищення кваліфікації. Було виявлено, що набутий ними досвід службово-ділового, тобто професійного спілкування не завжди забезпечує досягнення успіху у ситуаціях професійної взаємодії. Офіцерам, які призначені на управлінські посади, часто бракує необхідних практичних навичок ефективної комунікації і достатніх теоретичних знань у цьому аспекті.

Визначаємо, що Світлана Василівна дослідила питання, яке залишається поза увагою науковців, а саме розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації.

Професійної та педагогічної значущості рецензованої праці надають виявлені суперечності, а саме між: соціальним замовленням на розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників і недосконалістю методичного забезпечення процесу підвищення їх кваліфікації;

розширенням та ускладненням сфери службово-ділового спілкування офіцера-прикордонника в його професійній діяльності та недостатнім висвітленням означеної проблематики в змісті робочих програм навчальних дисциплін (предметів навчання), орієнтованих на розвиток комунікативної компетентності; вимогами щодо здійснення постійного моніторингу розвитку досліджуваної особистісної властивості в процесі підвищення кваліфікації та наявною практикою її діагностики в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (далі – НАДПСУ).

З огляду на вище зазначене, дисертантка репрезентує теоретико-методичні засади розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників та пропонує шляхи удосконалення цього особистісного утворення у процесі підвищення кваліфікації, серед яких нагальним є виявлення та створення дієвих педагогічних умов, розробка методичних рекомендацій науково-педагогічному складу НАДПСУ, імплементація комплексу необхідних методичних заходів для розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації.

Дослідження відповідає державним документам про вищу освіту й виконане згідно з тематичним планом наукової і науково-технічної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького в межах науково-дослідної роботи «Теоретичне обґрунтування розвитку іншомовної комунікативної компетентності офіцерів ДПСУ у процесі підвищення кваліфікації» (шифр № 2014-0046 І). Роль здобувача у виконанні цієї роботи полягає у визначенні особливостей, змісту та структури комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників, обґрунтуванні педагогічних умов її розвитку в процесі підвищення кваліфікації.

Категорійний апарат роботи упорядковано логічно і чітко. Авторка визначила об'єкт, предмет та мету дослідження.

Для розв'язання окреслених завдань дисертантка використала комплекс взаємопов'язаних методів наукового дослідження: теоретичні, емпіричні та метод математичної статистики. Це дозволило їй вперше в Україні отримати наукові результати, що роблять значний внесок в теорію та методику професійної освіти, зокрема:

уперше обґрунтовано педагогічні умови розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації (відбір і структурування навчального матеріалу з урахуванням поставлених цілей щодо розвитку компонентів комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників; застосування в освітньому процесі курсів підвищення кваліфікації НАДПСУ форм і методів тренінгового та інтерактивного навчання; здійснення діагностики сформованості комунікативної компетентності та врахування впливу її результатів на розвиток особистості офіцера-прикордонника); розроблено

структурно-функціональну модель розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації;

удосконалено зміст критеріїв завдяки використанню показників, що дозволяють діагностувати рівень розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації;

набуло подальшого розвитку визначення поняття комунікативної компетентності офіцера-прикордонника (розглядається як інтегративна особистісна властивість, що охоплює його мотиви й потреби в професійній комунікативній сфері, комунікативні особистісні здатності та властивості, знання, уміння, навички та комунікативний досвід, необхідні для забезпечення ефективної професійної діяльності).

Одержані результати мають вагомим практичне значення. Обгрунтовані в дисертації висновки, сформульовані методичні рекомендації та положення апробовано на 12-ти наукових конференціях різного рівня. Авторка виділяє сферу використання матеріалів дослідження: під час професійної підготовки офіцерів-прикордонників на курсах підвищення кваліфікації та для здобувачів вищої освіти ступеня магістра, при вивченні навчальних дисциплін «Іноземна мова», «Оперативне мистецтво», «Оперативно-службова діяльність органу охорони державного кордону», «Управління оперативно-службовою діяльністю прикордонного загону». Розроблений навчально-методичний супровід може бути використаний не лише в освітньому процесі НАДПСУ, а також в освітньому процесі закладів вищої освіти Збройних сил України, Міністерства внутрішніх справ України, інших військових формувань і правоохоронних органів з метою вдосконалення процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Все це посилює педагогічну та професійну вагомість зазначеного дисертаційного дослідження.

Для розв'язання поставлених завдань авторка опрацювала 204 наукове джерело, з них 9 – іноземними мовами. Усі наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 23 наукових публікаціях, серед яких: 8 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття – у періодичному виданні іноземної держави, 12 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Отже, дисертантка дотримала вимог наказу Міністерства освіти і науки № 1112 від 17.10.2012 р. щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Структурні елементи дисертаційного дослідження С. В. Чернової зумовлені його змістом, який відповідає основним завданням дослідження і відображає хід їх виконання. Засадничим є перший розділ - «Теоретичні основи розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників», в якому висвітлено та охарактеризовано основні теоретичні підходи щодо вирішення проблеми розвитку комунікативної

компетентності офіцерів-прикордонників, а також на основі аналізу керівних документів, що регламентують професійну діяльність персоналу ДПСУ уточнено її сутність, структуру та зміст.

Науковий інтерес становить визначення феномену комунікативної компетентності офіцера-прикордонника як інтегративної особистісної властивості, що охоплює його мотиви й потреби в професійній комунікативній сфері, комунікативні особистісні здатності та властивості, знання, уміння, навички та комунікативний досвід, необхідні для забезпечення ефективної професійної діяльності. Структура комунікативної компетентності складається з мотиваційно-особистісного, когнітивного та діяльнісного компонентів. Комунікативна компетентність посідає важливе місце в системі професіоналізму офіцерів у процесі організації діяльності з безпеки державного кордону, що зазначено у стандарті вищої освіти за спеціальністю 252 «Безпека державного кордону» для першого рівня вищої освіти. Розвинена комунікативна компетентність дозволяє офіцерам цивілізовано переконувати інших людей чи спростовувати думки опонента, завдяки вмінню пошуку різних імовірних варіантів розв'язання проблеми та ґрунтовно й логічно подавати інформацію, забезпечуючи її достатньою системою аргументів, а також сформованим навичкам міжкультурної комунікації та мовленнєвої культури в цілому.

Важливим для дисертаційного дослідження є другий розділ - «Діагностика стану розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників». Цей розділ визначає критерії, показники та рівні розвитку комунікативної компетентності. Також надаються результати діагностики стану її розвитку в офіцерів-прикордонників. Доцільним вважаємо визначені критерії та показники розвитку досліджуваної якості, а саме: особистісний, змістовний, операційний. Дисертантка виокремлює чотири взаємозалежних рівні: високий, достатній, середній і низький, що надає змогу більш детально діагностувати рівень сформованості комунікативної компетентності. Задовільним є вибір методів діагностики вихідного рівня розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників під час констатувального етапу експерименту: спостереження, опитування, анкетування, бесіди, тестування. Отримані дані дозволили стверджувати, що за традиційної організації освітнього процесу досягти високого рівня розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників досить складно. Вони не завжди чітко можуть визначити комунікативну мету, особливості планування та організації взаємодії у різних видах професійної комунікації або роблять це не завжди успішно через недостатність комунікативних знань та навичок. Усі ці обставини свідчать про потребу у пошуку та виокремленні педагогічних умов розвитку професійної комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення їхньої кваліфікації.

Не викликає заперечень третій розділ дисертаційного дослідження - «Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації». Для виділення наступних педагогічних умов було враховано положення системного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого та комунікативного підходів: відбір і структурування навчального матеріалу з урахуванням поставлених цілей щодо розвитку компонентів комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників; застосування в освітньому процесі курсів підвищення кваліфікації НАДПСУ форм і методів тренінгового та інтерактивного навчання; здійснення діагностики сформованості комунікативної компетентності та врахування впливу її результатів на розвиток особистості офіцера-прикордонника.

Про педагогічну результативність визначених педагогічних умов та розробленої структурно-функціональної моделі свідчать акти впровадження в освітній процес Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт реалізації № 100/918 від 18.06.2018 р.), Львівської академії Національного авіаційного університету (довідка про впровадження № 26/48 від 25.04.2018 р.) та Академії Державної пенітенціарної служби (акт впровадження № 15/15-а від 11.05.2018 р.).

Рецензована дисертація становить повний цикл наукового дослідження – від теоретичного аналізу питання до якісного провадження наукових результатів у практику. Основні наукові результати, теоретичні напрацювання та методичні положення є обґрунтованою системою, що дозволяє вдосконалити професійну підготовку офіцерів-прикордонників під час проходження курсів підвищення кваліфікації, зокрема у контексті розвитку їх комунікативної компетентності. Підсумки дисертаційного дослідження відображено у загальних висновках, які забезпечуються відповідними матеріалами та відображають досягнення мети й виконання завдань дослідження.

Позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертації висловимо дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації:

1. погоджуємося з твердженням дисертантки щодо безперервності процесу розвитку соціально активної й соціально відповідальної особистості офіцера-прикордонника. Для цього необхідна мотивація. Тож робота лише б виграла, якщо питання мотивації, зокрема її розвитку та постійного підтримання на належному рівні знайшло б своє вираження у якості однієї з педагогічних умов розвитку досліджуваної особистісної властивості.
2. На констатувальному етапі експериментального дослідження для виявлення вихідного рівня розвитку комунікативної компетентності було залучено 238 офіцерів керівної ланки прикордонної служби. При цьому

критеріями залучення респондентів були наявність вищої освіти на другому (магістерському) рівні та перебування на керівній посаді в органі охорони державного кордону. На нашу думку, було б доцільним додати ще й кількісний показник досвіду їхньої професійної діяльності. Це дало б змогу більш об'єктивно підійти до виявлення залежності стану розвитку комунікативної компетентності, від професійного досвіду та знизити витрати на досягнення результату означеного педагогічного процесу.

3. На наш погляд, дисертаційне дослідження набуло б більшої довершеності, якби окремі аспекти зарубіжного досвіду з питання розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації були висвітлені та проаналізовані щодо імплементації в освітній процес.

4. Дисертантка лаконічно окреслює основні недоліки у методичному забезпеченні процесу розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників та наголошує на недостатньому використанні на курсах підвищення кваліфікації можливостей освітнього потенціалу навчальних дисциплін «Англійська мова для повсякденного вжитку», «Англійська мова для професійних потреб», а також предметів навчання «Морально-психологічне забезпечення», «Етика професійної діяльності прикордонника» та «Управління людським потенціалом» щодо розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників. Доцільно було б більш детально надати аналіз наявного навчально-методичного забезпечення із зазначених дисциплін, використання інформаційно-комунікаційних та проектних технологій, а також розкрити виявлені потенційні ресурси щодо вдосконалення освітнього процесу та розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників на курсах підвищення кваліфікації в НАДПСУ.

5. Відповідно до мети дослідження одним із завдань дисертації є розробка структурно-функціональної моделі розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації. Модель надано на сторінках третього розділу у п.п. 3.1. Вважаємо, що обґрунтування розробленої моделі потребує більш детальної інтерпретації та окремого висвітлення в змісті дисертації.

6. У дисертації та авторефераті авторка на основі результатів аналізу теорії і практики професійної освіти наводить суперечності, які супроводжують процес розвитку комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників під час проходження курсів підвищення кваліфікації. Однак потребує пояснення, чи вдалося авторці розв'язати ці суперечності у процесі дослідно-експериментальної роботи.

Висловлені побажання та пропозиції не є принциповими та не знижують загальної високої оцінки дисертації, що відповідає вимогам паспорту спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Дисертаційна робота **Чернової Світлани Василівни** «Розвиток комунікативної компетентності офіцерів-прикордонників у процесі підвищення кваліфікації» є самостійним теоретично і методично обґрунтованим, завершеним дослідженням актуальної проблеми. За якістю дослідження, рівнем наукової новизни одержаних результатів і їх практичною цінністю робота відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукового ступеня», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, вимогам паспорта спеціальності, а її авторка – **Чернова Світлана Василівна** заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Дунайського інституту Національного університету
«Одеська морська академія».

Тимофєєва О.Я.

Підпис О.Я. Тимофєєвої засвідчую

О.Я. Тимофєєва